

ПРОБЛЕМА САМОСТІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

У період реформування освіти та входження України у Болонський процес актуалізується проблема готовності студентів до самостійної роботи. У Програмі дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України задекларовано принцип організації навчального процесу на основі пріоритетності змістової й організаційної самостійності та зворотного зв'язку, що полягає у створенні умов організації навчання, вимірюється та оцінюється результатами самостійної пізнавальної діяльності студентів.

Становлення та творчий розвиток фахівців суттєво залежить від сформованості їхньої професійної компетентності, що нині трактується як сукупність знань, умінь, цінностей і мотивів професійної діяльності, а також як здатність до розвитку творчого потенціалу. Професійна компетентність передбачає формування самостійності, відповідальності, здатності до інноваційної діяльності, постійне підвищення кваліфікації, пошук можливостей найбільш повної самореалізації в професії [8]. Належний рівень компетентності майбутнього фахівця забезпечується дотриманням вимог особистісно діяльнісної орієнтації сучасної професійної освіти.

Формування і становлення професійної компетентності фахівця висвітлено в низці наукових праць (Н. Бібік, Е. Зеєр, М. Кравцов, В. Клочко, В. Козаков, А. Коломієць, О. Овчарук, В. Олійник, К. Осадча, В. Петрук, В. Пікельна, М. Поташник, В. Свистун, Ю. Татур, Л. Усеїнова, Л. Хоружа, А. Хуторський, Л. Чернікова, В. Шадриков, Т. Шаргун, Л. Шевчук, та ін.). Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури дозволяє зробити висновок про значний інтерес вітчизняних і зарубіжних дослідників до проблеми самостійної роботи студентів. (Л. Головка, С. Заскалета, Л. Онучак, Н. Сидорчук, В. Буринський, М. Солдатенко, І. Шимко, С. Кустовський, Г. Адамів, В. Луценко, В. Паламарчук, Г. Романова та ін.)

Водночас, проблема організації самостійної роботи студентів у контексті компетентнісного підходу не була предметом спеціального дослідження.

Метою даної статті є аналіз можливостей самостійної роботи студентів у контексті компетентнісного підходу та розробка відповідних концептуальних засад.

Вчені під поняттям «компетентність» розуміють визначений, достатньо високий рівень володіння людиною певним видом діяльності або системою знань. Професійна компетентність «ґрунтується на професійній, самоосвітній та самовдосконалюючій діяльності людини та її вмінні використовувати отримані знання та вміння вирішення професійних завдань» [3, с. 136]. За визначенням Міжнародної комісії Ради Європи, компетентність – це загальні або ключові базові вміння, основоположні шляхи навчання, ключові кваліфікації, кроснавчальні вміння або навички, ключові уявлення, фундаментальні знання. Більшість українських педагогів визначають термін «компетенція» передусім як коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи. У межах власної компетенції особистість може бути компетентною або некомпетентною в певних питаннях, чи згодом набути компетентності у певній сфері діяльності. Оскільки йдеться про процеси навчання і розвитку особистості в системі освіти, то «одним з результатів й буде набуття людиною набору компетентностей, що є необхідними для діяльності в різних сферах суспільного життя» [2, с. 51-55].

Ключова компетентність є об'єктивною категорією, яка фіксує суспільно визнаний комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, ставлень тощо, які можна застосовувати в широкій сфері діяльності людини. Вона може бути визначена як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, мистецькі види діяльності у процесі розв'язання нагальних проблем. З погляду вимог до рівня підготовки випускників інтегральними характеристиками якості навчання є ключові компетентності, пов'язані з їх

здатністю цільового осмисленого застосування комплексу знань, умінь, навичок, ставлень щодо певного міждисциплінарного кола проблем. Вони відображають предметно-діяльнісний складник загальної освіти і мають забезпечити комплексне досягнення його цілей [4, с. 65].

Компетентним фахівцем людину робить система специфічних знань, навичок і вмінь, набутих у процесі професійного навчання. Водночас навчання професії в сучасних умовах вимагає все більш високих рівнів наукового розуміння, потужного розвитку пізнавальних здібностей як фундаменту для формування суто професійних навичок. Сучасні виробничі, науково-технічні, науково-дослідні, освітні, мистецькі та ін. установи потребують не стільки фахівців, які досконало володіють усіма тонкощами однієї спеціалізованої справи, скільки фахівців, які зможуть діяти в нових, нестандартних, непередбачуваних умовах, таких що швидко змінюються [8]. Тому дуже важливими рисами сучасного працівника різних галузей стають творчість і самостійність мислення.

Компетентнісний підхід орієнтований на формування загальної компетентності людини і є сукупністю професійних і загальних компетентцій.

У основі компетентнісного підходу лежить культура самовизначення (здатність і готовність спеціаліста самовизначатися, самореалізуватися, саморозвиватися). Професійно розвиваючись, фахівець створює щось нове в своїй професії, нехай навіть в малих масштабах (новий прийом, метод і так далі). Він несе самостійну відповідальність за вирішене, визначає цілі, виходячи з власних ціннісних підстав [5].

Під поняттям «компетентнісний підхід» розуміють спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості [8]. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання і містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості.

Перехід до компетентнісного підходу потребує також опрацювання нового теоретичного базису, ідентифікації понятійного фонду європейської педагогічної термінології, узгодження з вітчизняною наукою, врахування необхідності запропонувати для практичної реалізації ієрархію вимог до освітніх результатів, які слугували б їх об'єктивною оцінкою і були зрозумілими всім учасникам навчального процесу. Одним із головних аргументів на користь запровадження компетентнісного підходу є «необхідність узгоджувати освітні системи в глобалізованому світі з метою надання молодій людині елементарних можливостей інтегруватися в різні соціуми, самовизначатися в житті. У такому разі не лише формалізовані процедури структурування освітніх результатів, але й зміст і процес освіти мають бути взаємоузгодженими» [1, с. 48]. Суть освітнього процесу в умовах компетентнісного підходу – створення ситуацій і підтримка дій, які можуть призвести до формування тієї або іншої компетенції. Проте ситуація має бути «життєво важлива для індивіда, має нести на собі потенціал невизначеності, вибору, має знаходити резонанс в культурному і соціальному досвіді слухача».

На наш погляд, використання компетентнісного підходу у вищій школі має спиратися на такі основні положення:

- здатність студентів як майбутніх фахівців самостійно розв'язувати проблеми в різних сферах та видах діяльності,
- широке застосування соціального досвіду студентів;
- створення дидактичних та матеріально-технічних умов для ефективної самостійної роботи студентів;
- тісний взаємозв'язок самостійної роботи з іншими формами навчальної діяльності;
- адекватна оцінка та самооцінка самостійної діяльності студентів.

Опитування студентів дозволило виявити якості, які сприяють успішній організації самостійної пізнавальної діяльності (бажання самих студентів займатись організацією самостійної діяльності, зацікавленість, наполегливість, організованість, самостійність тощо).

Нами проведено співставлення реального рівня підготовленості студентів до самостійної роботи (на основі виконання ними низки спеціальних завдань) і суб'єктивного

рівня такої готовності, визначеного самими студентами. На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що студенти значно переоцінюють рівень своєї готовності до самостійної роботи

Особливостями самостійної роботи, пов'язаними з навчальним процесом у конкретному типі навчального закладу, є її зв'язок із майбутнім фахом і врахування вікових особливостей студентів. Якщо першокурсників, які є випускниками основної загальноосвітньої школи, навчають прийомам самостійної роботи та пошуку необхідної інформації, то старшокурсників – орієнтують на результативність самостійної роботи, систематизацію та усвідомлення навчального матеріалу. Набуті вміння і навички самостійної роботи використовуються студентами для вирішення спеціальних професійно спрямованих завдань.

Сутність самостійної роботи та її особливості як певного виду навчальної діяльності розглядаються на основі діяльнісного підходу. При такому підході під час самостійної роботи студент з об'єкта навчання перетворюється в його суб'єкт. Організаційними елементами є умови та результати самостійної роботи. Умови організації самостійної роботи поділяються на зовнішні (спосіб керівництва, місце виконання, оснащеність) та внутрішні (властивості індивідуальності студента, рівень знань, мотивація, інтерес). Під час самостійної роботи важливим є як предметний результат навчальної діяльності (реферат, домашнє завдання, рецензія тощо), так і особистісний результат, до якого належить стан особистості (самореалізація, самовизначення, саморозвиток). Викладач бере участь у самостійній роботі студентів опосередковано, тобто створює умови й оцінює результат їхньої діяльності. Серед значущих особистісних якостей студента, які виробляються під час самостійної роботи, можна назвати здатність до самомотивації, самоорганізації, самоконтролю. Важливою для студента є адекватна самооцінка.

Самостійна робота пов'язана з їх змістом та організується на засадах гуманізації, завданням цих дисциплін є розвиток у студентів загальнолюдських цінностей та інтересів. Зокрема, суспільні дисципліни сприяють розвитку самостійного мислення, та водночас, є засобом: формування професійного світогляду та компетентності; оновлення та збагачення знань; підвищення рівня освіченості, ерудиції; розширення професійного кругозору; творчого зацікавленого ставлення до професії; постійної передачі студентам професійно корисної інформації. Під час навчання суспільних дисциплін особистісно орієнтований підхід до самостійної роботи впливає на вибір технологій навчання, в яких переважає робота в малих групах і враховується індивідуальний стиль навчання та поведінки кожного студента.

Технології самостійної роботи у контексті компетентнісного підходу поділяємо на модулі особистісних і діяльнісних технологій. Під час використання особистісно орієнтованих технологій головною метою навчання є розвиток студента як особистості, формування у нього потреби у самоосвіті та самовизначенні у навчальних і життєвих ситуаціях, усвідомлення особистої відповідальності за результат навчання. Знання, вміння і навички студента у цьому випадку розглядаються не як мета навчання, а як засіб розвитку особистості. Прикладом особистісно орієнтованої технології є самостійна робота організована в малих групах. Студенти перевіряють знання один одного за заздалегідь визначеною викладачем схемою: аналізують відповідь партнера, доповнюють та оцінюють її.

Використання компетентнісного підходу у процесі організації самостійної роботи на основі діяльнісних технологій передбачає розвиток професійно важливих якостей особистості (індивідуальний темп і стиль роботи); моделювання майбутньої діяльності (за допомогою використання прийомів ділової гри); орієнтація на професійний саморозвиток (метод проектів, контекстне навчання). Компонентами самостійної роботи є етапи діяльності, умови організації, технології здійснення, результати виконання самостійної роботи.

Важливе значення для розвитку пізнавальних можливостей студентів має форма, у якій представляються результати самостійної роботи, а саме: письмова (реферати, рецензії, звіти, письмові домашні завдання, тести); усна (виступи, доповіді, відповіді на поставлені викладачем запитання, дискусії); наочна (проекти, стенди, газети, роздатковий матеріал, проспекти, фільми, ділові гри).

Методика представлення результату самостійної роботи на теоретичному і практичному рівні дає змогу послідовно вдосконалювати вміння і навички студентів, застосовуючи здобуті знання та розв'язуючи різноманітні завдання. Представлення результатів самостійної роботи традиційно відбувається на лекційних і семінарських заняттях. На лекційних заняттях результати самостійної роботи представляються в усній формі: виступи, доповіді, самостійно підготовані лекції. Під час семінарських занять із суспільних дисциплін результатами самостійної роботи є письмові відповіді на проблемні питання; виконання аналітичних завдань; дискусії; дослідницька робота.

Під час оцінювання самостійної роботи ми пропонуємо розрізняти предметний і особистісний результати. Предметний результат навчання відображає перетворення знань із неявного стану на явний, тобто форми (усні, письмові, наочні), що можуть бути передані іншим. Особистісним результатом є сформовані якості майбутнього фахівця. Наприклад, під час оцінювання предметних результатів самостійної роботи увага звертається на кількість помилок у контрольних завданнях студентів, а особистісних результатів самостійної роботи – на брак самоконтролю і самокоригування. Важливими особистісними результатами самостійної роботи під час навчання суспільних дисциплін є: формування інтересу студентів до різноманітних проблем суспільного життя; перетворення їх у активно діючих осіб; формування професійного самовизначення; рівень самокерування тощо.

Таким чином, розвиток професійно важливих якостей майбутнього фахівця полягає в оновленні та творчому застосуванні теоретичних знань, у формуванні самостійності як риси характеру, в наблизенні навчальної діяльності до майбутньої професії. Оптимальне використання усіх видів самостійної роботи, дотримання умов її здійснення, функціональна підготовка викладача і студента є необхідними умовами її організації. Розвиток професійно важливих якостей студентів під час самостійної роботи полягає у оновленні й творчому застосуванні теоретичних знань; формуванні самостійності як риси характеру; наблизенні навчальної діяльності до майбутньої професії.

Таким чином, виходячи з викладеного вище, ми формуємо концептуальні засади самостійної діяльності студентів на основі компетентнісного підходу:

- виділення етапів самостійної роботи студентів згідно з логікою формування професійної компетентності;
- виявлення залежності рівня професійної компетентності майбутніх фахівців у процесі виконання самостійної роботи;
- забезпечення системності професійної підготовки у процесі самостійної роботи на основі компетентнісного підходу;
- формування наукового світогляду студентів та їх розумове виховання, що націлює на творчий підхід до використання самостійно отриманих знань;
- забезпечення наступності знань студентів у процесі самостійної роботи;
- прогностично-мотиваційне спрямування самостійної діяльності студентів на основі компетентнісного підходу;
- диференційований підхід до змісту самостійної діяльності студентів у процесі освоєння професійно значущих знань і вмінь, зокрема відбір обдарованих студентів, які мають бажання та здібності засвоювати знання на більш високому рівні.

До подальших напрямів дослідження відносимо методичні розробки можливостей самостійної роботи студентів конкретних спеціальностей на основі компетентнісного підходу.

Література:

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід : рефлексивний аналіз застосування / Н. М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики : [колективна монографія / [Бібік Н. М., Ващенко Л. С., Локшина О. І. та ін.] ; за заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : К. І. С., 2004. – С. 45–50.
2. Власова В. Класифікаційні ознаки поняття «компетентність» у сфері педагогіки / В. Власова // Наукові записки : [зб. наук. статей] / М-во освіти і науки України ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова ; укл. Л. Л. Макаренко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – (Серія педагогічні та історичні науки). – Випуск LXXIX (79). – С. 50–56.

3. Нітченко Г. М. Професійна компетентність як основа підготовки вчителя (теоретичний аспект) / Г. М. Нітченко // Педагогічний альманах : зб. наук. праць / [ред. кол. : В. В. Кузьменко (голова) та ін.]. – Херсон : РІПО, 2007. – С. 133–138.
4. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу у досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики : колект. моногр. / [Бібік Н. М., Ващенко Л. С., Локшина О. І. та ін. ; за заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : К.І.С., 2004. – С. 15–24.
5. Татур Ю.Г. Компетентностый подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования: Материалы ко второму заседению методологического семинара. Авторская версия. - М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 16с.
6. Цюприк А. Основні підходи до проблеми організації самостійної роботи студентів / А.Я. Цюприк // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2003. – № 6. – С. 100-108.
7. Цюприк А.Я. Самостійна робота студентів під час навчання суспільних дисциплін у технічному коледжі / Андрій Ярославович Цюприк: Методичний посібник. – Львів: ВМС, 2004. – 80 с.
8. Швець О.А. Творчий розвиток фахівця з дизайну на засадах компетентнісного підходу у процесі підвищення кваліфікації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / О.А. Швець. – Вінниця, 2008. – 20 с.

У статті проаналізовано можливості самостійної роботи студентів у контексті компетентнісного підходу. Сформульовано базові положення та розроблено концептуальні засади самостійної діяльності студентів на основі компетентнісного підходу.

Ключові слова: самостійна робота, самостійна діяльність, компетентнісний підхід, концептуальні засади

В статье проанализированы возможности самостоятельной работы студентов в контексте компетентностного подхода. Сформулированы базовые положения и разработаны концептуальные принципы самостоятельной деятельности студентов на основе компетентностного подхода.

Ключевые слова: самостоятельная работа, самостоятельная деятельность, компетентнісний підхід, концептуальні принципи

In the article possibilities of self-maintained work of students are analysed in the context of competence approach. Base positions are formulated and conceptual principles of self-maintained activity of students are developed on the basis of competence approach.

Keywords: self-maintained work, self-maintained activity, competence approach, conceptual principles